

## ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІ І. ОГІЄНКА У СУЧАСНОМУ АСПЕКТІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

*У статті на основі праць І. Огієнка розглядається проблема духовно-морального виховання підлітків в сучасній школі.*

На етапі національного духовного відродження України створюються сприятливі умови для повернення нашому народові істинних наукових і культурних цінностей. Серед яскравих непересічних постатей фундаторів національної культури й науки особливе місце посідає І.Огієнко. З ім'ям І.Огієнка пов'язана історія культури українського народу, становлення національної педагогіки, її гуманістичне спрямування для блага відродження національної духовності України.

Національне відродження нашої держави створило сприятливі умови для формування розвиненої, гармонійної особистості. Кожне цивілізоване суспільство ставить перед собою конкретні цілі, орієнтуючись при цьому на відповідні ідеали. Виховний ідеал завжди носить неочінутий характер, бо відображає історію конкретного народу, його моральні та духовні цінності, традиції, звичаї, вірування.

На думку Івана Огієнка, виховним ідеалом українського суспільства є національно свідомо, вільно, всебічно розвинена й освічена особистість. У своїх працях І.Огієнко до національного виховання відносить національно свідому особистість та вільну особистість. Почуття української національної свідомості включає процес усвідомлення, що український народ є гідний, як і будь-який інший, свого місця в історії людства і світової цивілізації, кожен з нас повинен мати відчуття власної причетності до долі народу, його минулого і теперішнього, майбутнього, прагнути примножувати славу і гідність, свободу і незалежність свого народу, утверджувати його державно. Вільною особистістю стає особистість, яка усвідомила себе як найвищу самоцінність [4:67].

Приділяючи велику увагу освіченості особистості у національній школі, І.Огієнко стверджував, що рівень знань повинен відповідати рівню розвитку духовної і матеріальної культури, техніки, які відбуваються у суспільному житті, економічних відносинах, організації праці.

Глибина знань і стан національного виховання поліпшаться за таких умов: якщо всі підручники будуть написані українською літературною мовою, національне виховання буде повноцінне в разі творчого співробітництва членів родини і школи, національному вихованню мають сприяти українська преса, засоби масової інформації, громадські організації, письменство [4:24].

Для того, щоб бути духовно і морально вихованою людиною, не обов'язково бути християнином: кожна з релігій пропонує чистоту людської свідомості, а люди обирають вже свій власний шлях, тому що душа – це внутрішній образ ідеалів добра, патріотизму, соціальної гармонії – всього того, чим живе людина [3:24].

З метою вивчення деяких аспектів моральної спрямованості молодого покоління нами було проведено анкетування серед підлітків та молодих людей м. Житомира та Бердичева. Учнім підліткового віку було запропоновано 2 види завдань:

- завдання, які допомагають визначити рівень практичних умінь і навичок учня щодо застосування теоретичних знань, а також зафіксувати зміст в духовному світі самого школяра (рівень сформованості національної свідомості, наявність патріотизму, гордості, гідності, честі, самоповаги тощо);
- завдання, які допомагають визначити рівень теоретичних знань учня про духовний світ особистості (визначення понять типу "духовність", "національна свідомість", "ідеал").

Аналізуючи відповіді, ми зробили висновок, що за результатами дослідження можна виділити три групи осіб:

а) з суспільно-прогресивною спрямованістю (переважання духовних цінностей по відношенню до матеріальних, гармонійне поєднання суспільства та особистих інтересів. Це особливо характерно для тих, які прагнуть проявити активність у житті та праці);

б) з пасивно-споживацькою спрямованістю. Цим особам властива орієнтація на матеріальні цінності. Їм характерні пристосованість, відчужена активність при відсутності життєво значущих цілей, байдужість до змісту діяльності;

в) поєднання суперечливих рис з індивідуалістсько-пристосовницькою спрямованістю. Молоді люди згодні приносити користь, але тільки для себе, не обмежуючи себе у задоволенні своїх бажань. Для них характерні уявлення про можливості самореалізації в майбутньому. Вони не завжди готові дотримуватися моральних норм поведінки, а все це, в свою чергу, призводить до формування несамостійності, пристосовництва, дезадаптації.

Дослідження показали, що серед чинників, які визначають ставлення молоді до свого майбутнього, перше місце займає влаштування побуту, потім – заняття бізнесом, спілкування з друзями, матеріальні умови життя тощо, а третє місце займає сім'я. Причому динаміка цінностей надзвичайно швидкоплинна. Орієнтації змінюються в межах року і навіть півроку. Опитування підростаючого покоління свідчать, що реалізацією цінностей, цілей на досягнення власного успіху є цінності – особиста незалежність. Тенденцією ціннісних орієнтирів є "світ для мене". Гармонія стосунків з іншими людьми, навколишнім світом як явище осмислення змісту життя і інтелектуально-почуттєвого розвитку часто просто не доступна через різні причини. Наявність високого рангу такого показника, як "забезпечити собі матеріальний достаток", є відображенням впливу сучасної економічної політики в державі, вимог до людини, що вступає в нові ринкові відносини. І свідченням того, що першоосно-

вою є досягнення доброго матеріального забезпечення, навіть якщо це на шкоду духовному розвитку особистості.

Нині в Україні відчувається тенденція до катастрофічного зниження кількості осіб, здатних до спілкування про мету життя. Дослідження вчених Інституту проблем молоді згідно з міжнародним проектом "Шляхи покоління в Україні", показують, що у віці 26 років у більшості молоді зникають романтика і альтруїзм, змінюється шкала цінностей. Чи не останнє місце займає дружба, на зміну творчим пошукам приходять ідеали високого заробітку. Якщо раніше мотивацією до отримання подальшої освіти було бажання приносити користь людям, то зараз в освіті вбачають лише необхідну умову для добре оплачуваної роботи.

Соціологи і педагоги констатують, що в суспільстві, особливо в поведінці молоді, все помітніше розвиваються саме негативні риси індивідуалізму. Значну частину юнацтва нічого не цікавить – ні в світі, ні в своїй країні, – крім власних планів і цілей. Отже, одним з важливих завдань сучасної освіти є розвиток духовності, збагачення внутрішнього життя людини. Педагоги закликають до відродження і визнання гуманістичних цінностей, які повинні бути присутніми в сучасній культурі – гармонія, мир, спільність, чесність, справедливість, співчуття, розуміння, любов.

Серед перешкод, що стоять на шляху духовного розвитку, молоді люди (73,1%) називають зовнішні обставини – "приклад дорослих", "кризові явища в суспільстві", "завантаженість навчанням", "сім'я і соціум", "відсутність об'єкта для милосердної, благочинної роботи" і т.п.; значно менша частина (20,3%) вказала на причини особистісного плану – "духовна слабкість", "відсутність сили волі", "нерішучість", "погане навчання", "егоїзм" тощо; 6,6% учнів не змогли відповісти й не визначилися.

Найбільша група молодих людей ( $\approx 2 / 3$ ) – це молодь, яка не бачить і не розуміє зв'язку між відомими їй моральними нормами і своїми повсякденними вчинками. Вони, як правило, пов'язують норми обов'язку, патріотизму, героїзму тощо зі своєю людиною поведінкою, хоча у цих підлітків добре розвинуті моральні почуття, проте вони не усвідомлюють повною мірою особисту моральну відповідальність перед колективом учнів.

Щоб подолати на практиці названі недоліки, ми пропонуємо розглянути методiku "Перетворення". Застосування її дасть змогу створити в молодіжній групі психологічної умови, сприятливі для духовного-морального зростання особистості.

Методика "Перетворення" дає змогу самим учасникам керувати процесом позитивної самоперебудови та допомагати іншим конкретизувати напрями самовдосконалення. Складається вона з мотиваційної частини та 5 послідовних етапів.

Мотиваційна частина має на меті активізувати бажання юнаків та дівчат згармонізувати свій внутрішній світ, сприяє усвідомленню масштабності та важливості процесу самовдосконалення.

**1-й етап** – розминка – використовується як психологічний настрій на подальшу діяльність, допомагає врівноваженню ціннісної шкали між позитивними та негативними особистісними якостями.

**2-й етап** – визначення цінних особистісних якостей – сприяє баченню позитивних рис та якостей у кожній людині та вмінню сформулювати їх.

**3-й етап** – погодження результатів та їх фіксація у підсумковій анкеті – дає змогу досягти згоди між учасниками щодо визначених якостей.

**4-й етап** – моделювання ситуацій прояву необхідних якостей – сприяє рефлексії необхідної якості та способів її прояву у поведінці.

**5-й етап** – оцінювання досягнення необхідної якості – надає процесові самовдосконалення особистості системності та безперервності, допомагає відстеженню динаміки цього процесу, об'єднує всіх учасників завдяки взаємодопомозі.

Експериментальне дослідження результативності методики духовно-морального виховання проводилось після відповідних заходів, які мали сприяти підвищенню рівня духовно-моральних цінностей учнів.

Для дослідження результативності методики духовно-морального виховання розроблені критерії, а саме:

- а) рівень сформованості гуманності як основної риси моральних відносин;
- б) рівень сформованості умінь і відносин підлітків у процесі навчання;
- в) визначення засвоєння духовно-моральних знань, суджень, уявлень;
- г) практичне застосування знань духовно-морального виховання в житті.

Діагностика рівня сформованості моральних знань, суджень, уявлень проводилася з допомогою аналізу інтерпретації дітьми власного розв'язання запропонованої дослідником ситуації, що передбачає моральний вибір. Результати показали, що діти добре оволоділи поняттям духовно-морального виховання, а також з'ясували для себе значення поняття духовності. Що стосується практичного застосування знань на вплив духовно-морального виховання, то багато школярів намітили для себе шляхи спрямованості своїх інтересів духовності. Морально вихована дитина – це не та дитина, яка обмежується лише знаннями про норми і правила поведінки, а та, котра завжди користується ними, не зважаючи ні на які побічні обставини, це та дитина, яка прагне дотримання норм духовності та моралі і заохочує інших до їх виконання.

Впровадження методики показало цікаві закономірності: молодим людям набагато легше знаходити як у собі, так і в інших негативні якості, аніж позитивні. Очевидно, це явище пов'язане з тим, що в дитинстві більшість дітей чує від батьків зауваження негативного характеру ("Який ти в мене неслухняний, неухайний, неохайний" і т.п.). Як наслідок, у молоді нерідко спостерігається занижена самооцінка, негативний "Я – образ", вони звикають бачити передусім негативне в собі та інших. Методика "Перетворення" значною мірою допомагає учням виявляти і висловлювати позитивне. І, таким чином, сприяє активізації процесу самопізнання та самовдосконалення учнів, що є невід'ємною частиною їх духовного зростання. Духовне не можна зрозуміти, його можна

тільки пережити. Кожна людина має свій шлях до духовності. Можливо, тому процес формування духовного світу особистості – процес довготривалий, складний і важкий. В умовах глибокої кризи духовності і моралі значної частини нашої молоді проблема морального виховання перетворилась в національну. Велика надія покладається на освіту, бо вона є тією структурною ланкою, яка має найбільші можливості для розширення духовності особистості, орієнтації в житті як на загальнолюдські цінності, так і на суто національні основи моралі. Моральні норми, уявлення, ідеали діють на найглибші психологічні механізми людських вчинків, мають сильний вплив на поведінку людини, створюють великі резерви енергії, ініціативи, мужності. Саме у важких історичних випробуваннях перевіряється духовна триєдність: віра – культура – нація. Іван Огієнко виступав за реформування школи, її націоналізацію, а головне – утворення самої духовної атмосфери через якнайширше реформування усього навчально-виховного процесу, де повинно досягатися кілька цілей: забезпечення надійності навчального процесу (через національне усвідомлення і учнів і батьків), формування чуття відповідальності батьків перед українською державою за виховання своїх дітей, творення атмосфери взаєморозуміння і взаємодоповідальності [4:45].

Особистість потрібно підвести до роздумів про добро і зло, обов'язок, честь, совість, гідність, тактовність, повагу до старших тощо. Саме в дитячі, шкільні та студентські роки формуються найважливіші риси особистості, комунікативні навички ставлення до світу і до себе.

Для активізації індивідуальної потреби в духовному розвитку видається необхідним ознайомлення учнів з універсальною системою духовних знань, безцінним досвідом минулих поколінь і, зокрема, тих представників людства, які досягли рівня духовної свідомості і залишили своїм нащадкам найцінніші подарунки – духовні вчення. В основі української педагогіки лежить ідея, прагнення зробити наших дітей щасливими. Втілення цієї заповітної мрії в педагогічних діях батьків, у вчинках самих дітей. А досягнемо ми її тоді, коли система виховної роботи в школі, родині, позашкільних установах, вищих навчальних закладах спиратиметься на загальнолюдські духовні та моральні цінності.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – Жовква, 1936. – 72 с.
2. Огієнко І. Українська культура. – К.: Довіра, 1992. – 273 с.
3. Огієнко І. Батьки і рідна мова. – К.: Либідь, 1993. – 90 с.
4. Тіменик З. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – Львів, 1997. – С. 24

Матеріал надійшов до редакції 27.11.2001 р.

***Дидус О.М. Педагогические работы Ивана Огиенко в современном аспекте изучения проблемы духовно-морального воспитания подростков.***

*В статье на основе работ И.Огиенко исследуется проблема духовно-нравственного воспитания подростков в современной школе.*

***Didus O.M. Pedagogical heritage of Ivan Ogiyenko in the modern aspect of studying the problem of spiritual and moral education of teenagers.***

*The article focuses on the problem of spiritual and moral education of teenagers in modern school.*